

20. Ward, R., Koshino, Y. (2023). Japan Steps UP: Security and Defence Policy Under Kishida. Asia-Pacific Regional Security Assessment. Key developments and trends, The International Institute For Strategic Studies (IISS). Taylor&Francis, p. 116–137. IISS. *Facts. Analysis. Influence*. URL: <https://www.iiss.org/publications/strategic-dossiers/asia-pacific-regional-security-assessment-2023/aprsa-chapter-5/>

Матеріал надійшов до редакції 02.09.2024 р.

УДК 327:[321(477):94(=161.2)

Анастасія Токарська,

аспірантка спеціальності 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії,

Волинський національний університет імені Лесі Українки,

tokarska.anastasiia@vnu.edu.ua,

ORCID ID: 0009-0009-2822-7227,

DOI 10.29038/2524-2679-2024-03-186-205

АНАЛІЗ ПРОГРАМ ТА ІНІЦІАТИВ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ З УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРОЮ

У статті досліджено державну політику України щодо закордонних українців, яка заснована на визнанні їх як невід'ємної частини світової української спільноти. Ця політика здійснюється відповідно до Конституції України, Закону України «Про правовий статус закордонних українців» та інших нормативно-правових актів, ураховуючи міжнародне законодавство й двосторонні угоди. Основними напрямками політики є підтримка етнічної ідентичності, розвиток зв'язків з українцями за кордоном, захист їхніх прав і залучення їхнього інтелектуального потенціалу для зміцнення міжнародного іміджу України. Центральну роль у реалізації цієї політики відіграють Міністерство закордонних справ України та інші державні органи, які координують зусилля з українською діаспорою на різних рівнях. Ключовими документами є Національна програма «Закордонне українство» (до 2005 р.), Державна програма співпраці з закордонними українцями (до 2010 р.), Національна концепція співпраці із закордонними українцями (2006). Підкреслено, що значну увагу в програмах приділено розвитку

культурної й освітньої співпраці, а також підтримці українських громад і навчальних закладів за кордоном. Зазначено, що програми та ініціативи співпраці між українською діаспорою й урядом України відіграють важливу роль у зміцненні зв'язків між Україною та її громадянами за кордоном. Ці ініціативи охоплюють широкий спектр напрямів, уключаючи культурну підтримку, освітні проєкти, економічну співпрацю й політичні заходи. Зокрема, важливою складовою частиною є патріотичне виховання молоді діаспори, збереження національної ідентичності та підтримка українських навчальних закладів за кордоном. Крім того, упроваджено економічні форуми та бізнес-проєкти, які сприяють залученню інвестицій і розвитку економіки України. Значну увагу приділяють міжнародному визнанню Голодомору 1932–1933 рр. як геноциду українського народу. Уряд України продовжує вважати співпрацю з діаспорою важливою складовою частиною своєї внутрішньої та зовнішньої політики, що відповідає національним інтересам і сприяє зміцненню міжнародного іміджу країни.

Ключові слова: державна політика України, закордонні українці, світова українська спільнота, «Закордонне українство», культурна та освітня співпраця, імідж України, програми, структури.

Anastasiia Tokarska,

Lesya Ukrainka Volyn National University,

ORCID ID: 0009-0009-2822-7227

ANALYSIS OF UKRAINE'S PROGRAMS AND INITIATIVES FOR COOPERATION WITH THE UKRAINIAN DIASPORA

The article examines Ukraine's state policy towards Ukrainians abroad, which is based on recognizing them as an integral part of the global Ukrainian community. This policy is implemented in accordance with the Constitution of Ukraine, the Law of Ukraine «On the Legal Status of Foreign Ukrainians,» and other legal acts, considering international legislation and bilateral agreements. The main directions of the policy include supporting ethnic identity, developing connections with Ukrainians abroad, protecting their rights, and leveraging their intellectual potential to strengthen Ukraine's international image. The Ministry of Foreign Affairs of Ukraine and other state bodies play a central role in the implementation of this policy, coordinating efforts with the Ukrainian diaspora at various levels. Key documents include the National Program «Ukrainians Abroad» (until 2005), the State Program of Cooperation with Foreign Ukrainians (until 2010), and the National Concept of Cooperation with Foreign Ukrainians

(2006). The article highlights that significant attention in these programs is given to the development of cultural and educational cooperation, as well as support for Ukrainian communities and educational institutions abroad. It is noted that the cooperation programs and initiatives between the Ukrainian diaspora and the government of Ukraine play a crucial role in strengthening ties between Ukraine and its citizens abroad. These initiatives cover a wide range of areas, including cultural support, educational projects, economic cooperation, and political measures. An important component is the patriotic education of diaspora youth, the preservation of national identity, and the support of Ukrainian educational institutions abroad. Additionally, economic forums and business projects have been introduced to attract investments and support the development of Ukraine's economy. Considerable attention is also given to the international recognition of the Holodomor of 1932–1933 as a genocide of the Ukrainian people. The government of Ukraine continues to view cooperation with the diaspora as an essential component of its domestic and foreign policy, which aligns with national interests and contributes to strengthening the country's international image.

Key words: Ukraine's state policy, foreign Ukrainians, global Ukrainian community, «Ukrainians Abroad», cultural and educational cooperation, Ukraine's image, programs, structures.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Співпраця української діаспори з урядом України є важливою складовою частиною зовнішньої політики та національної безпеки держави. Важливість цієї співпраці зростає з огляду на глобалізацію, економічні та політичні виклики, а також культурну ідентичність українців за межами країни. У цьому контексті, програми й ініціативи, спрямовані на підтримку та інтеграцію діаспори, відіграють ключову роль у зміцненні зв'язків між Україною та її громадянами за кордоном.

Важливим аспектом зовнішньої політики України стало активне розширення зв'язків із закордонними українцями, що спрямоване на захист їхніх прав та інтересів, а також задоволення їхніх національно-культурних, мовних й інформаційних потреб. Формування умов для залучення закордонних українців до суспільного життя в Україні та використання їхнього інтелектуального, духовного й культурного потенціалу на користь України та українського суспільства стало невід'ємною частиною

внутрішньої політики держави. У сучасній державній політиці щодо закордонних українців передбачається реалізація органами державної влади, місцевого самоврядування та громадськими організаціями різноманітних економічних, соціальних, інформаційних, освітніх та культурних заходів. Це включає надання підтримки й допомоги закордонним українцям, ураховуючи їхні реальні потреби та запити [5].

Програми підтримки української діаспори покликані реалізувати завдання, пов'язані з підтримкою й інтеграцією діаспори, сприяти збереженню культурної спадщини, зміцнювати зв'язки з Україною, а також надавати гуманітарну, фінансову та правову допомогу українцям, які перебувають у складних життєвих обставинах. Основними напрямками програм є культурна, мовна, освітня й інформаційна підтримка закордонних українців. Важливою частиною програм є розширення можливостей для навчання та працевлаштування українців за кордоном, а також розвиток українського шкільництва через суботні й недільні школи. Однією з новацій сучасних програм стало зосередження на формуванні спільної української ідентичності серед молодого покоління діаспори та підтримка міжнародних культурних заходів. Програми орієнтуються на подальший розвиток співпраці з діаспорою в контексті нових глобальних викликів. Основними цілями є підтримка інвестиційних ініціатив діаспори, покращення інформаційної взаємодії й посилення ролі діаспори в просуванні позитивного іміджу України за кордоном; створення нових інституційних структур для більш ефективного управління діаспорними справами.

Головна мета статті полягає в тому, щоб на основі вивчення й узагальнення теоретичних джерел і практичних матеріалів аналізувати програми та ініціативи співпраці української діаспори з урядом України.

Методика дослідження. У рамках наукового дослідження використовували такі загальнонаукові методи, як контент-аналіз для аналізу документів, законів, урядових постанов, програм й ініціатив, пов'язаних зі співпрацею з українською діаспорою; вивчення офіційних звітів, публікацій і вебсайтів українських державних органів, які займаються питаннями діаспори; огляд медіаресурсів й публікацій, що висвітлюють питання співпраці; кейс-стаді для вивчення конкретних прикладів успішної співпраці між українською діаспорою та урядом України; аналіз окремих проєктів або ініціатив, які реалізуються в рамках співпраці; SWOT-аналіз для аналізу сильних і слабких сторін, можливостей та загроз, пов'язаних зі співпрацею української діаспори з урядом; порівняльний аналіз для характеристики програм співпраці української діаспори з

урядами різних країн для виявлення найкращих практик. Застосування цих методів дало змогу отримати картину співпраці української діаспори з урядом України, а також виявити ефективність і результати таких програм та ініціатив.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Державна політика щодо закордонних українців ґрунтується на визнанні їх як невід’ємної частини світової української спільноти та здійснюється відповідно до Конституції України, Закону України «Про правовий статус закордонних українців» й інших нормативно-правових актів України. Вона враховує законодавство держав, де проживають закордонні українці, і спирається на принципи та норми Загальної декларації прав людини, Міжнародного пакту про громадянські й політичні права, Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права, Загальної декларації ЮНЕСКО про культурне різноманіття, Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин, Європейської Хартії регіональних мов або мов меншин та інших міжнародних договорів, ратифікованих Верховною Радою України. За необхідності Україна укладає двосторонні й багатосторонні угоди з іншими державами для забезпечення захисту національних меншин і підтримує транскордонне співробітництво [5].

Основним документом, розробленим із метою реалізації ст. 12 Конституції України щодо задоволення національно-культурних і мовних потреб закордонних українців була Національна програма «Закордонне українство» на період до 2005 р. та Державної програми співпраці із закордонними українцями на період до 2010 р. «Закордонне українство» (2001) спрямовано на підтримку й розвиток зв’язків з українцями, які проживають за кордоном, задля збереження їх етнічної ідентичності та залучення до участі в процесах, що відбуваються в Україні, шляхом об’єднання зусиль органів виконавчої влади України й громадських організацій українців як у державі, так і за її межами. Метою цієї Програми було:

– забезпечення комплексного підходу до розвитку зв’язків з українцями за кордоном, конкретизація напрямів, у яких здійснюються ці зв’язки, відповідно до сучасних пріоритетів і завдань;

– розробка ефективних механізмів підтримки українців за кордоном, особливо в країнах, що утворилися на території колишнього СРСР, де триває процес самоорганізації українських громад і створюється

інфраструктура для задоволення культурних, інформаційних, мовних та освітніх потреб українців;

– збереження й використання інтелектуального потенціалу українців, які проживають за кордоном, для зміцнення економічного, політичного та культурного співробітництва України з іншими державами;

– підвищення престижу України на міжнародній арені.

Із метою врегулювання статусу українців за кордоном й полегшення їхніх контактів з Україною розроблено та прийнято Закон України «Про правовий статус закордонного українця» [12]. У Ст.1 визначено, що *закордонний українець* – це особа, яка є громадянином іншої держави або особою без громадянства, а також має українське етнічне походження або є походженням з України; українське етнічне походження – це належність особи або її предків до української нації та визнання нею України батьківщиною свого етнічного походження. До основних нормативних документів також належать Закон України Про закордонних українців (2004) [11], Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Національної комісії з питань закордонних українців» (2004) [14] та «Порядок оформлення і видачі посвідчення закордонного українця» (2004) [10], Національна концепція співпраці із закордонними українцями (2006) й ін. [8].

Серед центральних органів виконавчої влади, відповідальних за вирішення питань української діаспори, у різні часи були Державний комітет України у справах національностей та міграції, якому Указом Президента № 486 від 27 квітня 2004 р. «Про забезпечення організації співпраці з українцями, які проживають за межами України», доручено організувати співпрацю з українцями за кордоном та координувати діяльність у цій сфері. Міністерство закордонних справ України також відіграє ключову роль, спрямовуючи свої зусилля на налагодження зв'язків з українцями за кордоном. Крім того, Міністерство культури України активно реалізовує державну політику щодо підтримки культури українців, які проживають за межами держави, що є одним із важливих напрямів його роботи.

Національна концепція співпраці із закордонними українцями, затверджена Указом Президента України В. Ющенко від 13 жовтня 2006 р., визначає національні інтереси України у взаємодії із закордонними українцями, а також основні напрями роботи державних органів, місцевого самоврядування та громадських організацій у цій сфері. Співпраця з українцями за кордоном в Україні організовується на трьох рівнях:

- центральні органи виконавчої влади;
- місцеві виконавчі органи, зокрема в прикордонних регіонах;
- неурядові та громадські організації (СКУ, УВКР, ЄКУ, Товариство

зв'язків з українцями за межами України «Україна-Світ», «Четверта хвиля» й інші).

За ініціативою Президента України В. Ющенка, координацію роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади для подальшого посилення та розширення взаємодії із закордонними українцями і їхніми громадськими організаціями було доручено Міністерству закордонних справ, що затверджено Постановою Кабінету Міністрів України № 960 від 12.07.2006 р. У цьому контексті МЗС визначило одним із ключових пріоритетів своєї діяльності реалізацію державної політики співпраці із закордонними українцями. Це включає захист їхніх прав у державах постійного або тимчасового проживання, створення умов для збереження, розвитку й вираження етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності українських національних меншин, задоволення їхніх національно-культурних та інших потреб, використання потенціалу закордонних українців в інтересах України, а також зміцнення позитивного міжнародного іміджу нашої держави [5].

Основними механізмами реалізації цієї політики на урядовому рівні була Міжвідомча координаційна рада з питань забезпечення розвитку зв'язків із закордонними українцями та Національна комісія з питань закордонних українців. Діяльність Національної комісії регламентує Закон України «Про правовий статус закордонних українців» від 2004 р. Національна комісія вирішує питання надання статусу «закордонного українця» особам українського походження з інших держав, що дає їм право отримувати безкоштовно багаторазову п'ятирічну візу на в'їзд до України та дозвіл на постійне проживання поза межами квот на імміграцію. Зростання кількості поданих заяв свідчить про постійне збільшення інтересу громадян українського походження з усього світу до набуття статусу «закордонного українця».

Згодом Урядовий комітет з гуманітарної та соціальної політики під головуванням віцепрем'єр-міністра України В. Кириленка схвалив проєкт розпорядження про затвердження Концепції Державної програми співпраці із закордонними українцями до 2010 р. [6]. Цю програму прийнято в липні 2006 р. на п'ятирічний термін. Вона спрямована на зміцнення зв'язків з українцями за кордоном і їхніми організаціями, що сприятиме підвищенню міжнародного авторитету України. Програма передбачає активізацію співпраці в галузях науки, освіти, культури, туризму, а також торговельно-економічних і науково-технічних відносин. Метою програми є збереження етнічної ідентичності закордонних українців, підтримка українських громад і національно-культурних автономій, а також ефективне

використання їхнього потенціалу для просування інтересів України на міжнародній арені.

Культурна співпраця з українською діаспорою здійснювалася за такими напрямами:

– проведення культурних і мистецьких заходів в Україні з участю офіційних делегацій, митців та творчих колективів;

– участь офіційних делегацій, творчих працівників і мистецьких колективів з України в заходах, які організують українські громади за кордоном;

– підтримка заходів, організованих закордонними українськими організаціями (фестивалі, конференції, семінари, Дні української культури тощо);

– проведення культурно-мистецьких заходів під егідою Культурно-інформаційних центрів України за кордоном.

Цей період українська дипломатія разом із громадами закордонних українців активно поширювала серед міжнародної спільноти правду про Голодомор 1932–1933 рр. в Україні. Одним із найважливіших проєктів у межах співпраці з діаспорою та забезпечення міжнародного визнання Голодомору як геноциду українського народу стала міжнародна акція «Незгасима свічка», проведена в 33 країнах світу. Її ініціював Міжнародний координаційний комітет Світового конгресу українців (МКК СКУ) з нагоди 75-х роковин Голодомору. Акцію підтримали Секретаріат Президента України, МЗС України та Українська всесвітня координаційна рада, завдяки чому Голодомор визнано геноцидом багатьма державами світу [13].

У 2008 р. при Міністерстві освіти та науки України створено Міжнародну українську школу (МУШ), яка координує діяльність закордонних українських навчальних закладів, надаючи їм методичну та інформаційну підтримку. Однак останнім часом батьки-мігранти зауважили, що МУШ не завжди забезпечує належне патріотичне виховання й іноді підтримує російські школи, нехтуючи українською історією.

Також існує проблема фінансування МУШ з Державного бюджету, зокрема для відряджень і проведення атестацій. 1 червня 2012 р. Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України прийняло наказ № 654, що затверджує план підтримки українського шкільництва за кордоном на 2012–2015 рр. УВКР неодноразово пропонувала розробити Державну програму розвитку освіти за кордоном, на зразок програм, що діють у росії, Казахстані, Польщі та інших країнах [7].

Важливим доповненням до роботи державних структур із підтримки закордонних українців є Культурно-інформаційні центри (КІЦ) при дипломатичних установах України, створені за Указом Президента від 20 лютого 2006 р. № 142. Завдання КІЦ – підтримка зв'язків з українцями за кордоном і сприяння задоволенню їхніх культурних, мовних та інформаційних потреб. Станом на вересень 2009 р. КІЦ відкрито в 15 країнах, а в Німеччині та Туреччині діють спрощені центри. КІЦ також підтримують українські суботні й недільні школи, а також закордонні українські навчальні заклади, зареєстровані при Міжнародній українській школі. Підтримка закордонних українців здійснюється й на регіональному рівні. Більшість областей України, особливо прикордонні з росією, Білоруссю, Польщею, Угорщиною, Словаччиною, Румунією та Молдовою, брали участь у реалізації Державної програми співпраці із закордонними українцями до 2010 р. [5].

Програма «Діаспора-2010» (2008) була важливою ініціативою України, спрямованою на розвиток і підтримку української діаспори. Основні цілі програми «Діаспора-2010»:

- зміцнення зв'язків із діаспорою: сприяння розвитку культурних, освітніх та економічних зв'язків між Україною та українцями за кордоном; підтримка діяльності українських громадських організацій за кордоном; упровадження програм, спрямованих на підтримку українських шкіл і культурних осередків за межами України;
- підтримка національної ідентичності: збереження й підтримка національної ідентичності українців, які проживають за кордоном; розвиток українських навчальних закладів, культурних та освітніх програм у діаспорі.
- інформаційна й правова підтримка: надання методичної та інформаційної допомоги українським навчальним закладам за кордоном; упровадження заходів для забезпечення прав українців у країнах їх проживання, зокрема у сфері освіти, соціального захисту та культурного розвитку.
- співпраця з міжнародними організаціями: активізація співпраці з міжнародними українськими організаціями, такими як Світовий конгрес українців, Європейський конгрес українців, Світова федерація українських жіночих організацій тощо; підтримка й координація діяльності таких організацій для досягнення спільних цілей у підтримці української діаспори.

Програма «Діаспора-2010» була важливим кроком у підтримці українців за кордоном і зміцненні зв'язків між Україною та діаспорою. Вона сприяла розвитку українських громадських і культурних ініціатив, підтримці освіти та культурної ідентичності українців у світі.

Важливою є роль громадського сектору в підтримці зв'язків із діаспорою. Так, Міжнародний інститут освіти, культури й зв'язків із діаспорою Національного університету «Львівська політехніка» організував і провів III Міжнародний конгрес «Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті: сучасний вимір, проекція в майбутнє» у Львові з 22 по 25 червня 2010 р. [18]. У заході взяли участь понад 400 представників із 28 країн і всіх областей України, уключаючи видатних діячів світового українства. На основі пропозицій СКУ та рекомендацій секційних засідань, конгрес ухвалив звернення до Кабінету Міністрів і Верховної Ради України із відповідними клопотаннями: 1) створити законодавчу базу для реалізації програм підтримки світового українства; 2) продовжити практику проведення щорічних парламентських слухань із питань світового українства; 3) на основі пропозицій від світового українства розробити, затвердити та реалізувати Державну програму співпраці із закордонними українцями на період 2011–2015 рр. (близько сотні рекомендацій, відпрацьованих на засіданнях секцій, додано до ухвали в якості пропозицій до майбутньої програми; як відомо, програма «Діаспора-2010» виконується незадовільно); 4) під час підготовки законів про Держбюджет України на наступні роки передбачити належне фінансування програм для здійснення співпраці із закордонними українцями та їх громадськими організаціями [17].

21 червня 2010 р. президентові В. Януковичу передано чотири меморандуми щодо співпраці СКУ з міністерствами України й висловлено занепокоєння з приводу таких проблем: загроза втрати контролю над стратегічно важливими галузями промисловості; угода про продовження терміну перебування російських військових баз в Україні; ситуація із вступом до Євросоюзу й НАТО; упровадження *de facto* другої державної мови; порушення людських прав та основних свобод; переписування історії, зокрема стосовно Голодомору; відновлення пам'ятників Сталіну; порушення людських і національних прав українців росії; резолюція Європарламенту щодо посмертного нагородження С. Бандери званням «Герой України» і її ігнорування [17].

Із-поміж основних документів, які стосуються державної підтримки світового українства – *Державна програма співпраці із закордонними українцями на період до 2015 р.*, затверджена Постановою Кабінету

Міністрів України від 18.07.12 р. № 682. До пріоритетних напрямів, намічених новою Державною програмою, належать:

- удосконалення законодавства з питань співпраці із закордонними українцями;
- посилення захисту їхніх інтересів у країнах постійного й тимчасового проживання;
- активізація інформаційно-роз'яснювальної роботи в місцях компактного проживання української діаспори;
- збільшення кількості науково-освітніх і культурно-мистецьких заходів за участю закордонних українців;
- удосконалення мережі недільних та інших шкіл, кафедр українознавства в державах компактного проживання закордонного українства;
- виготовлення інформаційної продукції на рівні сучасних міжнародних стандартів [9, с. 4].

2011 р. Кабінет Міністрів України ухвалив Концепцію Державної програми співпраці із закордонними українцями на період до 2015 р. Серед останніх документів, які стосуються державної підтримки світового українства, – Державна програма співпраці із закордонними українцями на період до 2015 р., затверджена Постановою Кабінету Міністрів України № 682 від 18 липня 2012 р.

Серед пріоритетних напрямів нової Державної програми – удосконалення законодавства з питань співпраці із закордонними українцями та посилення захисту їхніх інтересів у країнах постійного й тимчасового проживання; активізація інформаційно роз'яснювальної роботи в місцях компактного проживання української діаспори, збільшення кількості науково-освітніх та культурно-мистецьких заходів за участю закордонних українців, удосконалення мережі недільних й інших шкіл, кафедр українознавства в державах компактного проживання закордонного українства; виготовлення інформаційної продукції на рівні сучасних міжнародних стандартів.

Одними з недоліків цієї Програми, як, власне, і попередньої, є те, що за рамками державної підтримки й уваги залишаються кілька мільйонів громадян України, які виїхали за її межі останніми десятиліттями, адже в документі оперує термін «закордонні українці» (згідно зі ст. 1 Закону України «Про правовий статус закордонних українців», «закордонний українець – це особа, яка є громадянином іншої держави або особою без громадянства, а також має українське етнічне походження або є походженням з України»). Основними механізмами реалізації державної політики співпраці

зі світовим українством на урядовому рівні є *Міжвідомча координаційна рада з питань забезпечення розвитку зв'язків із закордонними українцями* та *Національна комісія з питань закордонного українства*, робота якої регламентується нормами Закону «Про правовий статус закордонних українців» від 3 квітня 2004 р. Комісія вирішує питання про надання статусу «закордонний українець» особам українського походження з інших держав. Згідно з прийнятими Комісією рішеннями статус закордонного українця надано 6115 особам із 53 країн світу [7].

Робота із закордонними українцями розпорощена між кількома міністерствами. Департамент зв'язків із закордонним українством і культурно-гуманітарного співробітництва Міністерства закордонних справ України займається переважно консульськими питаннями закордонних українців, відділ національних меншин України та української діаспори Міністерства культури України – лише питаннями культури, Міністерство освіти, науки, молоді та спорту України має департамент, який займається освітніми питаннями закордонних українців, Державна міграційна служба опікується питаннями трудової міграції. Останнім часом усе більш активно порушується питання про створення єдиного спеціального державного органу, який би опікувався всім комплексом проблем світового українства на зразок таких, які існують в інших країнах (Азербайджан, Грузія). Про це неодноразово заявлялося й на Форумах українців, і в окремих виступах керівників міжнародних організацій української діаспори. Державна політика співпраці із закордонними українцями та їх громадськими організаціями вимагає забезпечення сталого фінансування відповідних програм. Про це йшлося в Рекомендаціях парламентських слухань «Закордонне українство: сучасний стан та перспективи співпраці», проведених 2009 р., де рекомендувалося під час підготовки проєктів законів про Державний бюджет України передбачати належне фінансування видатків на здійснення співпраці із закордонними українцями та їх громадськими організаціями. Неодноразово й українські урядовці заявляли про необхідність фінансової підтримки українців за кордоном [7].

Мобілізація діаспори має дві основні цілі: а) формування транснаціональної ідентичності, тісно пов'язаної з країною походження; б) розвиток інституцій, які налагоджують зв'язки з мігрантами, підтримують їх активність і координують її. Ця система заходів спрямована на формування національної ідентичності та стимулювання бажання мігрантів підтримувати зв'язки з країною походження, разом зі створенням необхідної інфраструктури [2, с. 21].

Надання прав й обов'язків представникам діаспори є завершальним етапом створення транснаціонального громадянства. Проте багато країн не практикують надання прав діаспорі (наприклад політичних прав і соціальних гарантій) через побоювання втручання у внутрішні справи та витрат на соціальні гарантії для осіб, які не сплачують податки [1. с. 10].

Держави намагаються отримати економічний і політичний зиск від мігрантів, покладаючи на діаспору такі обов'язки, як інвестиційні заходи (фінансові та людські інвестиції) й зовнішнє лобіювання інтересів країни походження [3].

Програми підтримки діаспори Україною в період 2015–2021 рр. мали на меті зміцнення зв'язків з українцями за кордоном, підтримку їхніх прав і потреб, а також підвищення міжнародного авторитету України. Основні аспекти цих програм можна виокремити таким чином. У 2016 р. затверджено *Державну програму співпраці із закордонними українцями на 2016–2020 рр.*, яка спрямовувалася на розвиток культурних, освітніх та інформаційних зв'язків між Україною й діаспорою. Ця програма передбачала активізацію співпраці у сфері науки, освіти, українців з-за кордону. Окрім того, підтримка національних шкіл і навчальних закладів за кордоном, зокрема через фінансування та методичну допомогу, стала важливим аспектом. Важливими ініціативами були створення й розвиток українських суботніх і недільних шкіл у різних країнах.

У 2018 р. ухвалено Закон України «Про забезпечення прав і свобод українців, які перебувають за межами України», що визначив правовий статус закордонних українців та їхні права на освіту, працевлаштування й участь у культурному житті. Із державного бюджету виділялися кошти на діяльність українських громадських організацій за кордоном, на реалізацію проєктів, що стосуються освіти, культурної спадщини та просування української культури.

Українська держава активно підтримувала участь у міжнародних форумах і конференціях щодо питань української діаспори, таких як Всесвітній форум українців. Ці форуми сприяли налагодженню діалогу між Україною й діаспорою. Проводились акції та кампанії для підвищення обізнаності міжнародної спільноти про Україну і її культуру. Особливу увагу приділяли просуванню української позиції у світовій політиці, зокрема в контексті конфлікту з росією. Існували проблеми з недостатнім фінансуванням програм підтримки діаспори, що негативно впливало на реалізацію проєктів, зокрема у сфері освіти й культурної діяльності. Були критичні зауваження щодо ефективності управління деякими аспектами програми, зокрема в частині патріотичного виховання та координації діяльності українських шкіл за кордоном.

Отже, програми підтримки діаспори в період 2015–2021 рр. були спрямовані на зміцнення культурних, освітніх і політичних зв'язків між Україною й українцями за кордоном. Незважаючи на позитивні зрушення, такі як створення нових законодавчих ініціатив та проведення міжнародних форумів, існували певні проблеми з фінансуванням й управлінням, які вимагали подальшого розв'язання для підвищення ефективності цих програм

Однією з цілей зовнішньополітичної діяльності України, що зазначена в Стратегії зовнішньополітичної діяльності України 2021 р., є підтримка українців за кордоном, їх залучення до державотворчих, соціальних, економічних проєктів. У документі зазначено: «Українці за кордоном є частиною Українського народу. Українська держава і надалі активно розвиватиме зв'язки з етнічними українцями, які проживають за її межами, та українцями, які працюють в інших державах, дбатиме про задоволення їх національнокультурних і мовних потреб» [15].

Україна використовуватиме потенціал закордонних українців для реалізації зовнішньополітичних цілей, таких як відновлення миру й територіальної цілісності, протидія антиукраїнській пропаганді, посилення тиску на агресора, просування позитивного іміджу, розвиток економічної співпраці та залучення інвестицій. Національне законодавство має забезпечувати збереження національної ідентичності українців за кордоном і підтримувати їхні права в контексті працевлаштування та трудової міграції.

Зовнішньополітичні заходи повинні ґрунтуватися на збалансованих і людиноцентричних підходах, уключаючи вдосконалення міжнародних договорів із працевлаштування, створення умов для повернення й реінтеграції трудових мігрантів.

Співпраця із закордонними українцями повинна бути системною та інституалізованою. Для цього потрібно внести зміни до законодавства, закріпити за Міністерством закордонних справ повноваження з питань співпраці із закордонними українцями, покращити правові умови для отримання освіти й участі в державних процесах, а також удосконалити організаційно-фінансове забезпечення діяльності МЗС у цій сфері.

Затвердження нової державної програми співпраці із закордонними українцями допоможе вирішити питання забезпечення їхніх прав за кордоном, задоволення потреб у культурній, мовній та освітній сферах, розвитку українського шкільництва за межами України (зокрема суботніх і недільних шкіл), а також розширенню можливостей навчання й працевлаштування в Україні. Продовжиться конструктивний діалог

із громадськими організаціями закордонних українців, спрямований на їх згуртування та гідне представлення в інших країнах. Важливою також залишиться співпраця з громадськими організаціями для визнання Голодомору 1932–1933 рр. як геноциду українського народу та увічнення пам'яті жертв. Пріоритетом буде збереження об'єктів культурної спадщини України за кордоном.

Згідно зі Стратегією публічної дипломатії Міністерства закордонних справ України на 2021–2025 рр. [16] в підрозділі «Закордонне українство» важливим напрямом роботи визначено використання потенціалу закордонного українства, зокрема:

- 1) для формування позитивного сприйняття України;
- 2) для системного та проактивного поширення проукраїнських наративів на протидію дезінформації та пропаганді;
- 3) для формування цілісного іміджу України у світі у вимірах «людина–людина», «держава–людина» й «людина–держава»;
- 4) залучення до презентації сучасної України, її науково-інноваційної бази, реформ;
- 5) залучення до підготовки та організації культурних і мистецьких проєктів тощо.

Представники українських громад за кордоном, незалежно від покоління та професії, глибоко інтегровані в суспільства країн перебування й виступають як «амбасадори» України. Громадські організації закордонних українців активно беруть участь у громадсько-політичному житті країн проживання, представляючи інтереси українців та України перед місцевими суспільствами й політичними структурами. Залучення молодих українців, які професійно інтегровані в суспільство країн перебування, є важливим для популяризації України. Підтримка їхнього інтересу до України та включення в зусилля з її розвитку сприяє формуванню позитивного іміджу країни. Українські професіонали, що є частиною мереж молодих лідерів, підприємців, науковців і IT-фахівців, добре інтегровані в іноземні суспільства й ефективно просувають позитивний імідж України. Співпраця з цими громадами є важливим інструментом популяризації України у світі та досягнення цілей публічної дипломатії.

Погоджуємося з думкою авторок статті Т. Грачевською й Д. Ахмаджановою [4], що однією з перших форм підтримки України з боку закордонних українців, була політична підтримка її незалежності. Активна позиція українців у Канаді допомогла цій країні стати однією з перших, яка визнала незалежність України. Діаспора в Канаді організовувала акції протесту проти представників УСРР, готувала інформаційні передачі та

подавала петиції, які спонукали канадський уряд активніше підтримувати визнання України як самостійного суб'єкта на міжнародній арені. Події Революції гідності стали важливою віхою в розвитку відносин між Україною й діаспорою. Вони посилили патріотичні настрої серед представників української діаспори та стали знаковими в їхній політичній підтримці демократичних перетворень в Україні. Тоді ж відбулося перше справжнє єднання старої й нової діаспори

Закордонні українці розселені майже в ста країнах світу. Більш ніж у 60 державах нині діють їхні громадські об'єднання. Найвпливовішою неурядовою організацією українців є Світовий конгрес українців (СКУ), створений у Нью-Йорку в 1967 р., – це конфедерація, створена з представників культурних, неполітичних, наукових та інших організацій українців.

До листопада 1993 р. цей координаційний орган мав назву Світовий конгрес вільних українців. Нині Світовий конгрес українців (СКУ) об'єднує близько 300 громадських організацій у близько 30 країнах, зокрема й у пострадянських державах. Міжнародними об'єднаннями також є Європейський конгрес українців, який представляє українські громади у 23 країнах Центральної та Східної Європи, Світова федерація українських жіночих організацій та Світова федерація українських лемківських об'єднань.

Серед найбільших українських громадських організацій у різних країнах – Український конгресовий комітет Америки, Українсько-американська координаційна рада, Конгрес українців Канади, Об'єднання українців Росії, асоціація «Українці Казахстану», Союз українок Америки, Ліга українок Канади й інші.

Основним координаційним органом світового українства є Українська всесвітня координаційна рада (УВКР), створена в 1992 р. УВКР є міжнародною спілкою об'єднань громадян, яка працює в Україні та за кордоном. Її мета – сприяти розвитку незалежної України, збереженню національної ідентичності українців за кордоном і підтримці співпраці між Україною та закордонними українцями. Найвищим органом управління УВКР є Всесвітній форум українців, який проводить свої засідання раз на чотири-п'ять років [7]. Найвищим органом управління УВКР є Всесвітній форум українців, що проводиться раз на чотири-п'ять років. Між форумами управлінську функцію виконує Загальні збори представників організацій-членів УВКР, що збираються щонайменше раз на рік. Представництво УВКР розміщене в Києві.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Програми та ініціативи співпраці української діаспори з урядом України демонструють значний потенціал у зміцненні зв'язків між Україною та її громадянами за кордоном. Вони охоплюють широкий спектр напрямів – від культурної й освітньої підтримки до економічних та політичних ініціатив. Важливою складовою частиною успіху є постійна адаптація стратегій відповідно до змінюваних умов і потреб діаспори. Подальший розвиток співпраці та підтримки української діаспори залишатиметься пріоритетом для українського уряду в умовах глобалізації й міжнародних викликів.

Здійснюючи співпрацю із закордонними українцями, Україна виходить, передусім, із того, що така діяльність є важливою складовою частиною внутрішньої й зовнішньої політики України та має відповідати її національним інтересам. Розвиток співпраці із закордонними українцями є одним із чинників зміцнення політичних, правових, економічних, гуманітарних й інших зв'язків України з державами громадянства, проживання закордонних українців. Стан і рівень забезпечення національно-культурних, інформаційних, фахових, гуманітарних та інших прав і потреб закордонних українців повинні розглядатися як чинник міжнародної політики, дво- і багатосторонніх відносин України з державами громадянства, проживання закордонних українців. Співпраця із закордонними українцями є також вагомим фактором утвердження позитивного міжнародного іміджу України, розвитку економічних, культурних й інших зв'язків з іноземними державами, забезпечення економічної, культурної та інформаційної присутності в геополітично важливих для України регіонах.

Патріотичне виховання серед молоді української діаспори стало однією з ключових ініціатив у рамках зазначених програм. Зокрема, організація культурно-освітніх заходів, підтримка українських шкіл і навчальних закладів за кордоном стали важливими елементами політики, спрямованої на збереження національної ідентичності. Із метою залучення інвестицій та підтримки економічного розвитку України були запроваджені різноманітні ініціативи, що включають інвестиційні форуми, бізнес-проекти й економічні конференції, що проводяться в Україні за участю діаспори. Це допомогло не лише в залученні фінансових ресурсів, а й у встановленні ділових контактів. Однією з важливих ініціатив була робота над міжнародним визнанням Голодомору 1932–1933 рр. як геноциду українського народу. За підтримки діаспори організовано такі акції,

як «Незгасима свічка», які допомогли привернути увагу міжнародної спільноти до цього трагічного періоду в історії України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Gamlen, A. (2006). Diaspora Engagement Policies: What are they, and what kinds of states use them? *Working Paper*, Paper № 32. Centre on Migration, Policy and Society, University of Oxford, 31 p.
2. Vezzoli, S. Lacroix, T. (2010). Building Bonds for Migration and Development. Diaspora Engagement Policies of Ghana, India and Serbia. Discussion Paper. Eschborn: Deutsche Gesellschaft fuer Technische Zusammenarbeit, 58 p.
3. Гнатюк, Т. (2014). Політика України щодо закордонного українства: потенціал розвитку. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*, № 3 (71), с. 272–284
4. Грачевська, Т., Ахмаджанова, Д. (2023). Роль української діаспори у підтримці України в умовах російської агресії. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*, №15 (1), с. 108–119. URL: <https://doi.org/10.15421/352313>
5. «Закордонне українство: сучасний стан та перспективи співпраці: інформаційно-аналітичні матеріали Київ, 2009. URL: <https://kompravlud.rada.gov.ua/uploads/documents/32362.pdf>
6. Концепція Державної програми співпраці із закордонними українцями на період до 2010 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/39922055>
7. Мазука, Л. І. (2013). Українська держава та світове українство: актуальні питання, потенціал і перспективи взаємодії. Київ: НІСД, 32 с. URL: [Mazuka.indd \(niss.gov.ua\)](http://niss.gov.ua)
8. Національна концепція співпраці із закордонними українцями: схвалена Указом Президента України від 13 жовтня 2006 року № 875/2006. *Офіційний вісник України*, 2006, № 42, ст. 2793.
9. Нечитайло, А. (2014). Нормативно-правове забезпечення стосунків з закордонним українством як питання національної безпеки. *Інформація і право*, № 3(12). URL: <http://il.ippi.org.ua/article/view/272576>
10. Порядок оформлення і видачі посвідчення закордонного українця: затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2004 р. № 1531. *Офіційний вісник України*, 2004, № 46, ст. 3020.
11. Про закордонних українців: Закон України від 4 березня 2004 року. *Відомості Верховної Ради України*, 2004, № 25, ст. 343.
12. Про правовий статус закордонних українців: Закон України від 4 березня 2004 року. *Відомості Верховної Ради України*, 2004, № 25, ст. 343.
13. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Закордонне українство: сучасний стан та перспективи співпраці»: Постанова Верховної Ради України від 19 січня 2010 року № 1807-VI. *Відомості Верховної Ради України*, 2010, № 9, ст. 100.
14. Про утворення Національної комісії з питань закордонних українців: Постанова Кабінету Міністрів України від 10 серпня 2004 р. № 1024. *Офіційний вісник України*, 2004, № 32, ст. 2151.

15. Стратегія зовнішньополітичної діяльності України. URL: <https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/PD/strategy-for-pol.pdf> Указ Президента України від 26 серпня 2021 року № 448/2021

16. Стратегія публічної дипломатії МЗС України розроблена за підтримки експертів Групи кризового управління Програми розвитку ООН в Україні при МЗС України. URL: <https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%97/public-diplomacy-strategy.pdf>

17. Українська діаспора: сучасний вимір і проєкція в майбутнє. Суб'єктивні нотатки з Третього Міжнародного Конгресу «Діаспора як чинник утвердження Держави. Україна у міжнародній спільноті: сучасний вимір, проєкція в майбутнє», *Універсум*, 2010, № 7–8 (201–202). URL: <https://universum.lviv.ua/journal/2010/4/diasp.htm>

18. Участь представників СКУ в III Міжнародному конгресі на тему діаспори. *Світовий Конгрес Українців*. URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/uchast-predstavnykiv-sku-v-iii-mizhnarodnomu-kongresi-na-temu-diaspory/>

REFERENCES

1. Gamlen, A. (2006). Diaspora Engagement Policies: What are they, and what kinds of states use them? Working Paper № 32. *Centre on Migration, Policy and Society*, University of Oxford, 31 p.

2. Vezzoli, S. Lacroix, T. (2010). Building Bonds for Migration and Development. Diaspora Engagement Policies of Ghana, India and Serbia. Discussion Paper. Eschborn: Deutsche Gesellschaft fuer Technische Zusammenarbeit, 58 p.

3. Hnatiuk, T. (2014). Polityka ukrainy shchodo zakordonnoho ukrainstva: potentsial. rozvytku. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhenim. I. F. Kurasa NAN Ukrainy*, № 3 (71), p. 272–284/

4. Hrachevska, T., Akhmadzhanova, D. (2023). Rol ukrainskoi diaspory u pidtrymtsi ukrainy v umovakh rosiiskoi ahresii. *Filosofia ta politohiia v konteksti suchasnoi kultury*, №15(1), p. 108–119. URL: <https://doi.org/10.15421/352313>

5. «Zakordonne ukrainstvo: suchasnyi stan ta perspektyvy spivpratsi: Informatsiino-analitychni materialy Kyiv, 2009. URL: <https://kompravlud.rada.gov.ua/uploads/documents/32362.pdf>

6. Kontsepsiia Derzhavnoi prohramy spivpratsi iz zakordonnymy ukrainsiamy na period do 2010 roku. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/39922055>

7. Mazuka, L. I. (2013). Ukrainaska derzhava ta svitove ukrainstvo: aktualni pytannia, potentsial i perspektyvy vzaiemodii. Kyiv: NISD, 32 p. URL: [Mazuka.indd \(niss.gov.ua\)](http://www.niss.gov.ua)

8. Natsionalna kontsepsiia spivpratsi iz zakordonnymy ukrainsiamy: skhvalena Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 13 zhovtnia 2006 roku № 875/2006. *Oftsiniyi visnyk Ukrainy*, 2006, № 42, st. 2793.

9. Nechytailo, A. (2014). Normatyvno-pravove zabezpechennia stosunkiv z zakordonnym ukrainstvom yak pytannia natsionalnoi bezpeky. *Informatsiia i pravo*, № 3 (12). URL: <http://il.ippi.org.ua/article/view/272576>

10. Poriadok oformlennia i vydachi posvidchennia zakordonnoho ukrainsia: zatverdzhenyi Postanovoioiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 17 lystopada 2004 r. № 1531. *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*, 2004, № 46, st. 3020.

11. Pro zakordonnykh ukrainsiv: Zakon Ukrainy vid 4 bereznia 2004 roku. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 2004, № 25, st. 343.

12. Pro pravovyi status zakordonnykh ukrainsiv: Zakon Ukrainy vid 4 bereznia 2004 roku. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 2004, № 25, st. 343.

13. Pro Rekomendatsii parlamentskykh slukhan na temu: «Zakordonne ukrainstvo: suchasnyi stan ta perspektyvy spivpratsi»: Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 19 sichnia 2010 roku № 1807-VI. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 2010, № 9, st. 100.

14. Pro utvorennia Natsionalnoi komisii z pytan zakordonnykh ukrainsiv: Postanovi Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 10 serpnia 2004 r. № 1024. *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*, 2004, № 32, st. 2151.

15. Stratehiiia zovnishnopolitychnoi diialnosti Ukrainy. Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 26 serpnia 2021 roku № 448/2021. URL: <https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/PD/strategy-for-pol.pdf>

16. Stratehiiia publichnoi dyplomatii MZS Ukrainy rozroblena za pidtrymky ekspertiv Hrupy kryzovoho upravlinnia Prohramy rozvytku OON v Ukraini pry MZS Ukrainy URL: <https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%97/public-diplomacy-strategy.pdf>

17. Ukrainska diaspora: suchasnyi vymir i proektsiia v maibutnie. Subiektyvni notatky z Tretoho Mizhnarodnoho Kongresu «Diaspora yak chynnyk utverdzhennia Derzhavy Ukraina u mizhnarodnii spilnoti: suchasnyi vymir, proektsiia v maibutnie», *Universum*, 2010, № 7–8 (201–202). URL: <https://universum.lviv.ua/journal/2010/4/diasp.htm>

18. Uchast predstavnykiv SKU v III Mizhnarodnomu kongresi na temu diaspory. *Svitovyi Kongres Ukrainsiv*. URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/uchast-predstavnykiv-sku-v-iii-mizhnarodnomu-kongresi-na-temu-diaspory/>

Матеріал надійшов до редакції 11.09.2024 р.